

STATELE UNITE,
MARE PUTERE EUROPEANĂ

CARTIER®

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com
www.cartier.md
Difuzare:
București: Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2.
Tel./fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com
Chișinău: bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, sectorul Ciocana. Tel.: 34 64 61.

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER

Casa Cărții, bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chișinău. Tel.: 34 64 61.
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel./fax: 24 10 00.
Librăria Vărul Shakespeare, str. Șciusev, nr. 113, Chișinău. Tel.: 23 21 22.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Inga Druță

Editor: Gheorghe Erizanu
Lector: Em. Galaicu-Păun
Coperta seriei: Vitalie Coroban
Coperta: Vitalie Coroban
Design: Vasile Țugui
Tehnoredactare: Vasile Țugui
Prepress: Editura Cartier
Țipar: Combinatul Poligrafic (nr. 72349)

Catherine Durandin
LES ÉTATS-UNIS, GRANDE PUISSANCE EUROPÉENNE
© Armand Colin, 2004

Catherine Durandin
STATELE UNITE, MARE PUTERE EUROPEANĂ
Ediția I, noiembrie 2007

© Cartier, 2007, pentru prezenta versiune românească.
Această ediție a apărut în 2007 la Editura Cartier. Toate drepturile rezervate.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Durandin, Catherine
Statele Unite, mare putere europeană/Catherine Durandin.
– Ch.: Cartier, 2007 (Combinatul Poligr.). – 336 p. – (Col. "Cartier ist.")
Tit. orig.: Les États-Unis, grande puissance européenne
ISBN 978-9975-79-438-1
1200 ex.
CZU 327(73)+94(73)
D 95
ISBN 978-9975-79-438-1

Catherine DURANDIN

Statele Unite, mare putere europeană

Traducere din franceză de Gabriela ȘICLOVAN

CARTIER
istoric

Pentru copiii mei, Hugo și Luce.

Pentru GFJ, între Statele Unite și Europa.

„Așadar, de unde se va naște noul miracol?(...) Se va ivi din voința Europei de a supraviețui ca un ansamblu geopolitic și economic susceptibil de a stăpâni mondializarea și, așa cum se prevedea în actul ei de naștere, de a determina reculul războiului, intoleranței și disprețului față de celălalt, în numele idealului păcii...”

Jacques Delors, Academia de Științe Morale și Politice,
5 ianuarie 2004.

INTRODUCERE

Criza care a afectat relațiile intra-europene și dialogul transatlantic și care persistă în 2004 ne îndeamnă să ne punem întrebări asupra unui context de actualitate geopolitică și, pe termen mai lung, de solidaritate ideologică sau de îndepărtare și de ruptură între Europa și Statele Unite, odată cu sfârșitul războiului rece (capitolele I și II).

Înainte de 1989-1991, studiul asupra neînțelegerilor transatlantice se axa în mod specific pe cazul francez, acela al unei Franțe înfrântă în 1940 și care nu putea abdica cu totul de la cultura sa națională de suveranitate și, deopotrivă, de vocație universală, în fața desfășurării, bazate pe forță, a misiunii Statelor Unite. Începând din anul 1947, când Londra și Parisul se adresează Washingtonului pentru a solicita susținere economică și protecție militară contra expansiunii sovietice și comuniste, războiul rece marchează începutul unei ere a împărtășirii valorilor occidentale considerate fundamentale. Înrolările în lupta pentru Drepturile Omului de după Conferința de la Helsinki, din 1975, dovedesc acest angajament simfonic, în care un disident ca Soljenițin poate fi auzit de pe malurile Senei până pe malurile Potomacului... Oricare fuseseră divergențele între Statele Unite și Europa de Vest, solidaritatea esențială, sprijinită pe o apărare comună în jurul NATO, nu a fost frântă între 1947-1949 și 1989. Reperele cronologice sunt comune de o parte și de alta a Atlanticului – războiul rece, Destinderea din anii '70, reluarea războiului rece din anii '80. În Franța, condamnarea radicală a războiului american din Vietnam de către generalul de Gaulle n-a mers până la consumarea rupturii cu Washingtonul, iar președintele Nixon a dat mâna cu de Gaulle

în timpul călătoriei sale în Europa, via Franța, de la începutul anului 1969.

Evoluțiile de după războiul rece implică date noi. Odată cu prăbușirea și reculul imperiului sovietic, o Altă Europă, cea a fostelor democrații populare, caută să se integreze într-un spațiu de pace, de stabilitate, de securitate și de prosperitate (capitolele III, IV și V). Securitatea trimite, încă odată, către puterea americană: nu sunt oare Statele Unite marile învingătoare ale războiului rece? Cealaltă Europă, Noua Europă a angajat relații aproape naturale și totuși pline de deziluzii cu Vechea Europă, care se concepe și se construiește de mai bine de cincizeci de ani. Aceste relații, care presupun o împărțășire a reprezentărilor comune și acceptarea regulilor, se dezvoltă într-o sincronie nu lipsită de tensiuni și de ciocniri, prin intermediul dialogului angajat de Statele Unite cu Europa ieșită din comunism și cu Rusia de după URSS. Acești ultimi cincisprezece ani sunt marcați de pecetea concurenței și de lupta pentru putere (capitolele VI și VII). Complicația constă în faptul că Vechea Europă și Statele Unite păreau a se fi pus de acord în 1990 asupra unui mănunchi de referințe și asupra unei memorii comune; or se pare că această ideologie ar fi explodat după 11 septembrie 2001 (capitolul VII). Noua Europă alunecă spre un tropism american, Vechea Europă se zbate și se agață de o promovare a ONU ca loc de poziționare a comunității internaționale, ca loc al afirmării dreptului internațional (capitolul VIII).

Aceste evoluții competitive se înscriu în contextul războiului anti-terorist, asumat de Statele Unite din toamna anului 2001. Ele sunt susținute de un limbaj politic radical, cel al grupului neo-conservatorilor, care alimentează legitimarea ideologică a administrației republicane. Ele se revarsă în formule abrupte, edificate în concepte, destinate să cadreze și să

ratifice pentru viitor sciziunea între Europa și Statele Unite. Dramatizarea războiului, apoi a perioadei de după război în Irak, dă impresia unui conflict profund între Statele Unite și Vechea Europă.

Trebuie oare acceptat faptul că fisurile transatlantice devin frontiere durabile, în vreme ce sistemele politice și societățile bogate ale Nordului, de la Washington la Paris, trecând prin Berlin, Londra, Madrid sau Roma, se confruntă, pe de o parte, cu întrebări interne și externe pentru care nu au răspuns și, pe de alta, cu o repunere în discuție a sistemelor concepute la sfârșitul secolului al XVIII-lea și dorite ca democratice, dar care se perimează și nu mai reușesc să convingă?

CAPITOLUL I

Statele Unite, câștigătoarele războiului rece

Marea înfrângere a lui Gorbaciov

În 1989/1990, Statele Unite se află din nou, ca și în 1945, în postura de mari învingătoare. Totuși, nu există un triumfalism mai fățiș în 1989, decât în 1945. Din 1945, de la moartea lui Roosevelt și de la instalarea la președinție a lui Harry Truman, experți, precum specialistul în istoria Rusiei și a Uniunii Sovietice, George Kennan, se vor grăbi să sune alarma, indicând o nouă amenințare, cea a expansiunii puterii sovietice și a ideologiei comuniste; vor fi de ajuns doi ani pentru ca toate elementele noului război să fie puse la punct. O doctrină, „îndiguirea” (*containment*), enunțată de președintele Harry Truman în fața Congresului, un plan Marshall destinat redresării economiilor vest-europene, un instrument de control al adversarului și al partenerilor presupuși a fi contaminați de influența deschisă sau ocultă a acestuia – CIA¹. CIA activează în Europa occidentală, în special în Franța și în Italia, încă din 1947. Raționamentele logice de după 1989 sunt diferite, căci amenințarea nu mai este atât de clar descifrabilă; ea rezidă în haosul care ar putea rezulta din prăbușirea imperiului sovietic și a URSS, în exacerbarea memoriilor naționale refulate, care sunt, de zeci de ani

¹ Catherine Durandin, *La CIA en guerre*, Grancher, 2003.

în Europa, memorii legate de război, de revoluții și de epurări. Ea rezidă, în fine, în răbufnirile de violență posibile în Rusia, unde umilința de la sfârșitul războiului rece, marcată de o dublă înfrângere, a ideologiei și a puterii, apasă greu. Amenințarea emană, în plus, din proliferarea armamentului, care scapă controlului Marilor Puteri negociat și pus la punct la sfârșitul anilor '60. Rememorarea acestui bilanț neliniștește, asemenea perspective alarmante făcând subiectul a multe lucrări.

Spre exemplu, istoricul Maurice Vaisse, într-un manual consacrat istoriei relațiilor internaționale de după 1945, concluzionează astfel în legătură cu această viziune: „În această nouă lume de după războiul rece, securitatea nu s-a diminuat; ea s-a fragilizat doar: trezirea naționalismelor, exodul maselor de imigranți care fug de deznădejde și de foamete, multiplicarea conflictelor intra-statale, terorismul și eventualul recurs necontrolat la arme nucleare. Amenințarea nu este nici mai mare, nici mai mică. Ea este mobilă, versatilă, fragmentată, neașteptată. Utopia păcii perpetue, care părea la îndemână în primăvara lui 1990, a lăsat loc incertitudinilor unei ordini internaționale instabile și aleatorii.”² Poziția lui Theodore C. Sorensen, fost consilier apropiat și autor al majorității discursurilor lui Kennedy, în revista *Foreign Affairs* din toamna anului 1992, exprimă clar acest val de îngrijorări; autorul și-a fixat, într-adevăr, obiectivul de a elabora un proiect pentru viitorul președinte al Statelor Unite, primul președinte de după războiul rece: „După războiul rece, el (viitorul președinte) trebuie să-și asume în fosta Uniune Sovietică inițiativa unui efort la

² Maurice Vaisse, *Les relations internationales depuis 1945*, Armand Colin, 2002, p. 229.

înălțimea viziunii lui Harry Truman, de acum 44 de ani, de după Al Doilea Război Mondial.”³

Această manieră de a reveni, în 1989 și în anii următori, asupra epocii 1945-1947 impune istoria războiului rece ca un întreg, ca o lungă fază de conflict fundamental, care nu a izbucnit pe plan militar, într-o confruntare directă sovieto-americană. Faptul că au existat faze de criză, ca în 1962, sau faze de așa-zisă „Destindere”, ca atunci când Richard Nixon pretindea că a înțeles cum să-i manevreze pe conducătorii sovietici care-l fascinau în 1972, nu schimbă natura pozițiilor unora și ale celorlalți, ideologic ireconciliabile. Noțiunea de „Destindere” deschide posibilitatea unor variații de tactică, dar nu implică reconcilierea. Bipolaritatea s-a menținut de la ruptura din 1945/1947 și până la prăbușirea URSS din 1989/1991.

Răsturnarea – căci e vorba de o extraordinară ruptură în 1989/1990 – este comentată pe larg, în termeni de surpriză; există numeroși analiști occidentali și oameni politici europeni care au afirmat că o asemenea accelerare a evenimentelor nu fusese deloc prevăzută. Această atitudine, costând în sublinierea surprizei, este bizară, căci este evident că, de ani de zile, serviciile de informații occidentale și numeroși experți universitari cunoșteau starea de fapt, fizică și mentală, a URSS și a aliaților săi din democrațiile populare. Atunci de ce să accentuezi caracterul accelerat al istoriei? Nu era oare aceasta o manieră de a nu exagera, fluturând triumfal, victoria contra ideologiei comuniste care a dorit egalitatea și contra puterii sovietice care a contribuit la înfrângerea Germaniei naziste și a aliaților acesteia? Nu era oare și o modalitate de a scăpa de povara victoriei și de a ocoli problema dificilă a tratamentului aplicat învinși-

³ Theodore C. Sorensen, „America’s first post-cold war president”, *Foreign Affairs*, Fall, 1992.

lor? Accentuarea ideii unui șoc, a unei surprize a fost, în fine, o manieră de a evita întrebările privind mijloacele victoriei, într-o confruntare care nu a avut niciun caracter eroic: nu era vorba de o confruntare armată directă. Instrumentul militar sovietic sau imediat postsovietic rămânea redutabil.

A te apleca asupra etapelor conduitei Washingtonului în politica externă, începând cu momentul redobândirii încrederii Americii în ea însăși sub președenția republicană a lui Ronald Reagan, impune o modalitate complexă de concluzionare. Căderea URSS, fragmentarea sa și prăbușirea regimurilor comuniste ale democrațiilor populare nu au reprezentat o surpriză divină, nici pentru Statele Unite și nici pentru europenii din Vest, care vorbeau, deja din 1956, despre sfârșitul credinței în utopia comunistă... Atât pe planul afirmării ideologice, cât și pe planul creșterii puterii militare, conducătorii americani au elaborat și aplicat metodic un program coerent, care avea drept obiectiv, dincolo de „îndiguire”, zdrobirea adversarului sovietic. Acest obiectiv a fost anunțat de Ronald Reagan, împins spre președinție de revenirea în forță a unui val republican, care urmărea să se desprindă de traumatismele înfrângerii din Vietnam și de eșecul Statelor Unite în Iran. Conform interpretărilor emanând de la intelectualii neo-conservatori ai anilor 2000, acest obiectiv ar fi fost deja asumat de Harry Truman și, de asemeni, de Kennedy⁴. Într-adevăr, acești doi președinți au fixat foarte sus limita pe care URSS nu trebuia să o depășească și au optat „pentru un mod energic de abordare a eșicherului internațional”⁵.

⁴ William Kristol și Lawrence Kaplan, *Notre route commence à Bagdad, Par les Faucons de la Maison Blanche*, Éditions Saint-Simon, 2003.

⁵ *Ibid.*, p. 91

Convingerea ideologică care alimentează ceea ce unii autori numesc al doilea război rece⁶ este asigurată și susținută de activitatea fundațiilor și a lobiurilor aflate în serviciul luptei anticomuniste. Noțiunea de al doilea război rece este extrem de relativă; ea nu se exprimă decât prin înăsprirea stilului și a retoricii. În plus, ea descrie un moment forte de solidaritate a aliaților din NATO, în 1981-1983, legat de implantarea rachetelor Pershing pe teritoriul european, pentru a face față rachetelor SS-20 sovietice și pentru a reafirma, se pare, relația între Washington și aliații săi europeni⁷. Dar nici în 1972 – era „Destinderii” – și nici la începutul anilor '80 – epoca celui de-al doilea război rece –, nici sovieticii și nici americanii nu au reus în discuție fundamentele confruntării lor și nu au renunțat la mijloacele militare de escaladare a conflictului, în cazul în care Celălalt s-ar lăsa pradă tentației sau nebuniei confruntării militare directe. Această siguranță regăsită, această inocență revendicată de Washington, permit unor actori prea puțin scrupuloși față de respectarea dreptului, și tocmai pentru că e vorba de a câștiga cu orice preț, să lucreze în umbră și să organizeze, cu susținerea directă a președinției, rețele de livrare de arme și de bani în favoarea mercenarilor anticomunismului, în special în America centrală. Ronald Reagan nu a ezitat să se lanseze într-o afacere dubioasă și complicată de vânzare de

⁶ Fred Halliday, *The making of the second cold war*, Éditions Varso, 1986.

⁷ Această interpretare a relației întărite este negată de Jacques Sapir, care scrie: „Superioritatea nucleară sovietică este un mit, în Europa și oriunde, pentru simplul motiv că această noțiune nu are sens. Adevărata problemă care se pune este aceea a rolului instrumentului militar în politica sovietică, în general...”, în *Le Système militaire soviétique*, La Découverte, 1988, p. 175.

arme către grupările Contras împotriva Sandiniștilor⁸, afacere care a implicat Iranul, Israelul și câțiva saudiți. În fine, această logică de război implică un program de dezvoltare a armamentului, la care s-au raliat Ronald Reagan și consilierii săi.

Este greu să nu evoci aici mărturiile generalului Vernon Walters, membru al Cabinetului Președintelui Statelor Unite, după ce a fost director adjunct al CIA, din 1972 până în 1976: „În luna martie 1980, cu prilejul primului său briefing al CIA și Departamentului de Stat, Președintele Ronald Reagan a întrebat: «Care sunt opțiunile privind relațiile Statelor Unite cu sovieticii?» I s-a răspuns: «Există opțiunea nucleară, dar ea trebuie evitată. Nu ar duce la moartea întregii omeniri, dar ar omorî atâția oameni, încât lumea n-ar mai fi niciodată aceeași. Opțiunea unui război clasic ar fi prea periculoasă, pentru că sovieticii ar putea câștiga: ei au mai multe nave, avioane, tancuri și soldați decât Statele Unite.» Cu o oarecare tristețe, Președintele R.Reagan a întrebat: «Dar noi chiar nu avem nimic în plus față de ei?» «Banii (...) Am recrutat pe cineva din Biroul pentru Buget al Uniunii sovietice și am descoperit că P.N.B. al URSS ar fi a șasea parte dintr-al nostru.» (...) Auzind aceasta, Președintele Reagan a spus: «Dacă sovieticii au această manie de a dori să ne înfrunte, să cheltuim mulți bani, astfel vor falimenta.» A introdus, deci, bugete militare anuale de ordinul a 400 miliarde de dolari.»⁹ Președintele Reagan este promotorul proiectului de pace sau de război al Stelelor care relansează cursa înarmărilor. Decizia americană din primăvara anului 1983 de-a construi un fel de scut anti-nuclear pentru a proteja

⁸ C. Durandin, „Innocence et tradition: le temps de Reagan” în *La CIA en guerre*, op. cit., p. 185-206.

⁹ Vernon Walters, „La CIA et M.Gorbatchev”, în www.diploweb.com, „Géopolitique des relations Est-Ouest.”

teritoriul Statelor Unite este catastrofală pentru Moscova. Cel puțin, reacțiile URSS față de proiectul american, considerat ca esențialmente ofensiv, au fost violente. Corpusul doctrinar american este coerent, iar efortul financiar masiv. Legitimitatea acestor politici se sprijină pe certitudinea faptului că sunt justificate și corecte; dezinformarea constând în a supraevalua, în fața opiniei publice, nivelul de prejudiciu și de amenințare reprezentat de URSS servește cauzei în care cred Ronald Reagan și anturajul său. Ronald Reagan anunță clar, într-un discurs televizat, pe 19 octombrie 1980: „Numai forța noastră poate asigura o pace solidă. Sfânta Scriptură vorbește adesea de constructorii păcii, cei care, prin acțiunile lor – și nu numai prin cuvinte – se luptă cu această lume imperfectă și, grație unei munci dure, reușesc, cu ajutorul lui Dumnezeu, să modeleze pacea lumii.”¹⁰ A modela pacea lumii este, pentru Reagan, o manieră de a confirma că inamicul poate fi nu doar îngrădit, ci chiar zdrobit¹¹.

Președintele Statelor Unite conduce jocul

Această moștenire este preluată fidel de președintele George Bush, fost vice-președinte al lui Reagan, care se înscrie în

¹⁰ 17 noiembrie 1980, program al lui Ronald Reagan în materie de politică externă, discurs televizat din 19 octombrie 1980, Document SUA, Ambasada Statelor Unite, Serviciile de Informații și de Relații Culturale.

¹¹ François Heisbourg scrie: ”Doctrina era aceea a priorității conferite confruntării totale cu URSS, ea sprijinindu-se nu numai pe voința unanimă de a riposta față de umilințele suferite în anii precedenți, ci uneori și pe convingerea novatoare că era posibil să provoci sin-copa sau chiar prăbușirea sistemului sovietic – profesorul Richard Pipes este cel care încarnează această tendință în cadrul Consiliului Național de Securitate.” François Heisbourg, „États-Unis: portée et limites de la puissance”, *Politique Étrangère*, nr. 3, 1999, p. 508.

această filiație republicană conservatoare. Contextul – o slăbire accelerată a URSS, aflată în dificultate în Afganistan – îl avantajează, iar el știe să-l exploateze în chip remarcabil. Președintele american beneficiază de această sincopă sovietică despre care este perfect informat. Ceea ce înseamnă că, citind arhivele declassificate ale CIA, trebuie să încetăm cu ideea unei slăbiciuni a serviciilor americane privind starea informațiilor referitoare la URSS. Blocajele economice și eșecurile ideologice sunt cunoscute și semnalate în mod sistematic încă de la începutul anilor '70; supravegherea stării de fapt de către responsabilii serviciilor de informații americane este solidă, dar este firesc ca, în măsura în care inamicul n-a capitulat deschis, el să fie în continuare considerat ca potențial periculos.

Cine știe dacă pragul raționalității poate fi menținut în fața amenințărilor care se acumulează asupra URSS și care aduc atingere statutului său internațional? Semnele de întrebare asupra cotei de amenințare, asupra intențiilor reale sau ascunse ale lui Gorbaciov, asupra credibilității sale se vor menține, deci, de-a lungul tuturor convorbirilor directe americano-sovietice și al mediatizării acestora la scara capitalelor occidentale. Iar a lăsa să planeze îndoiala și speranța, a lăsa să se manifeste o ușoară înfiorare este o bună metodă de a ține opinia publică în alertă. Dar CIA știe: „Dată fiind severitatea problemelor economice sovietice, este necesar pentru Gorbaciov să beneficieze de un mediu internațional lipsit de confruntări. Acest lucru oferă Statelor Unite și aliaților săi un avantaj considerabil în negocierile cu Sovietele privind problemele de securitate, controlul armamentului și câteva subiecte interne precum Drepăturile Omului și schimburile de informații. Limitele acestor avantaje vor depinde de hotărârea Moscovei de a nu lăsa Vestul să afecteze natura fundamentală a sistemului sovietic și nici

statutul său de supraputere.”¹² Experții CIA consideră că înapoierea tehnologică a URSS urma să se adâncească până la sfârșitul secolului.

Criza naționalităților este urmărită îndeaproape, CIA estimând că Gorbaciov se află prins în capcana *glasnost*-ului și că se confruntă cu riscul unor grave tulburări. În cursul estimărilor CIA, revin, de aceea, termenii de incertitudine, instabilitate, stagnare, îmbătrânire a partidului. Se afirmă și se repetă că Gorbaciov are cu adevărat nevoie de un răgaz în cadrul tensiunii Est/Vest și în cursa înarmărilor. Aceste documente, disponibile astăzi, erau pe atunci clasificate, confidențiale. În mod deschis și public, rapoartele și articolele experților universitari și ale media din perioada anilor lui Gorbaciov, Reagan și Bush, sunt extrem de instabile, oscilează între neliniște și calm, ca și cum războiul rece și raționamentele sale de escaladă, de criză și de control negociat n-ar fi putut fi abandonate dintr-o dată. Apoi, este dificil să construiești un nou limbaj, adecvat noii realități. De fapt, e mai cu seamă dificil să accepți realitatea schimbării... Mai mult, a concepe înfrângerea sovietică ar implica ridicarea unor întrebări asupra responsabililor occidentali ai acestei înfrângeri, asupra mijloacelor lor, asupra propriilor lor idealuri. Or, fie că e vorba de opiniile americane, fie de cele europene, nimeni nu are sentimentul de a fi dobândit dreptul incontestabil la victoria fondată pe cunoașterea Bine-lui, cu excepția câtorva neo-conservatori americani.

¹² Director of Central Intelligence, NIE 11-23-88 „Gorbachev's Economic Programs: The Challenges Ahead” în *At Cold War's End US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991*, Editor Benjamin B. Fischer, Central Intelligence Agency, 1999. Vezi C. Durandin, „La connaissance de l'ennemi”, în *La CIA en guerre, op. cit.*, p. 208 și următoarele.